

Een plek om vreemden te herkennen

AUTEUR Gwen van Eijk en Hanneke Schreuders

FOTOGRAFIE Erwin Dijkgraaf

Hoe kunnen publieke ruimten in herstructureringsbuurten bijdragen aan ontspannen overbruggende interacties? Contacten in publieke ruimten zijn vaak vluchtig en oppervlakkig. Maar juist hier kunnen mensen vertrouwd worden met 'culturele vreemden'. Het herhaaldelijk zien en horen van anderen kan bijdragen aan publieke familiariteit.

Sociale interacties in sociaal-economisch en etnisch gemengde buurten verlopen vaak stroef. Een reden hiervoor is wederzijdse onbekendheid met elkaars doen en laten en met andere culturen. Herhaalde lichte interacties in publieke ruimten kunnen bijdragen aan meer bekendheid en vertrouwdheid met elkaar. Dat draagt niet alleen bij aan prettiger verblijf in publieke ruimten maar ook aan prettigere verhoudingen in de buurt en een gevoel van thuishoren en veiligheid. Alle reden dus om na te denken hoe inrichting, programmering en beheer van publieke ruimten zulke lichte interacties kunnen faciliteren.

In dit artikel bespreken we hoe publieke ruimten kunnen bijdragen aan lichte overbruggende interacties – dat wil zeggen: contacten tussen verschillende groepen mensen. Deze inzichten volgen uit een onderzoek naar ontmoetingen in de publieke ruimten in herstructureringsbuurt Poptahof in Delft.

Onder lichte interacties verstaan we korte, vluchtige en vaak oppervlakkige sociale interacties, zoals korte ontmoetingen op straat en observaties via het zien en horen van anderen. Mits ze herhaald plaatsvinden, dragen lichte interacties bij aan herkenning, bekendheid en vertrouwdheid met anderen in de publieke ruimten. Socioloog Talja Blokland noemt dat 'publieke familiariteit'. Zulke interacties dragen bij aan meer ontspannen overbruggende relaties omdat we zo het doen en laten van anderen leren herkennen en dus beter kunnen inschatten.

Het faciliteren van publieke familiariteit is vooral van belang in

gemengde buurten omdat we daar vaker mensen tegenkomen die 'anders' zijn dan wij. Herstructureringsbuurten hebben vaak al een etnisch gemengde populatie. Verandering van de woningvoorraad heeft tot gevolg dat ook andere inkomensgroepen en bewoners met andere leefstijlen zich vestigen in de buurt. We komen daar veel 'culturele vreemden' tegen. Herhaalde ontmoetingen met deze culturele vreemden maakt hen minder vreemd en dus mogelijk minder beangstigend of bedreigend. Nadenken over lichte interacties en publieke ruimten is dus vooral van belang in het kader van herstructurering en mengingsbeleid. Dat maakt onze casus ook relevant voor andere buurten. We laten zien hoe inrichting en programmering zorgen voor een overlap van routes en routines in een winkelstraat en een park. Daarnaast besteden we aandacht aan comfort, beheer en imago.

Geïntegreerde routines en routes

Een verscheidenheid aan voorzieningen en mogelijkheden voor activiteiten trekt verschillende soorten publiek. De integratie van routines en routes betekent dat verblijf en doorgang van verschillende groepen mensen overlappen waardoor zij gelijktijdig op dezelfde plekken aanwezig zijn. Succesvolle publieke ruimten zijn plekken waar mensen graag zijn. Een constante stroom van passanten betekent een constante aanwas van potentiële verblijvers. Dit zorgt voor levendigheid en biedt verblijvers iets om naar te kijken. Idealiter is er dus plek voor verschillende typen gebruikers: passanten die de publieke ruimten voornamelijk functioneel gebruiken – als verbindingroute en voor de dagelijkse behoeften – en verblijvers die publieke ruimten óók gebruiken om hun sociale leven vorm te geven: ontmoeten van vrienden, familie en burens, recreatie en andere activiteiten.

Poptahof

De inzichten die in dit artikel naar voren komen volgen uit een onderzoek naar enkele publieke ruimten in herstructureringsbuurt Poptahof in Delft. Poptahof is een naoorlogse buurt; een combinatie van hoog- en laagbouw in de vorm van acht hofjes. De voor die tijd luxe appartementen waren bedoeld voor middenklasse huishoudens, die echter al snel vertrokken naar de buitenwijken. Omdat oorspronkelijk bijna de volledige woningvoorraad uit sociale huur bestond, trok de wijk veel lage inkomensgroepen aan, waaronder veel huishoudens van niet-Nederlandse herkomst (eerst gastarbeiders, later vluchtelingen).

De herstructurering (gestart in 2003 en nog volop in gang) heeft een meer gevarieerde woningvoorraad, verbetering van de leefbaarheid en reputatie en vernieuwing van de buitenruimten tot doel. Naast fysieke ingrepen lopen ook een aantal sociale, economische en culturele programma's. Het aandeel sociale huur en sociale koop wordt teruggebracht naar zestig procent. Dat betekent dat de populatie van de Poptahof meer gemengd wordt in termen van inkomensgroepen en leefstijlen. Daarbij worden de publieke ruimten ingericht met oog op overbruggende ontmoetingen.

Winkelstraat de Papsouwselaan: mensen komen elkaar hier tegen tijdens hun dagelijkse routines

De winkelstraat en het Poptapark integreren routes en routines van bewoners en omwonenden met verschillende behoeften en leefstijlen. De winkelstraat doet dat vooral door de geografische mix van verschillende typen voorzieningen. Het park integreert routines en routes enerzijds doordat er plek is voor verschillende typen verblijf en anderzijds door ruimte te bieden aan zowel verblijf als doorgang.

Elkaar zien en horen in het park

Hoe inrichting gelijktijdig verblijf mogelijk maakt zien we in het Poptapark. Er is plek voor verschillende activiteiten. De waterspeeltuin en het grasveld nodigen uit tot spelen en de glooiende heuvels en de bankjes rondom de speeltoestellen bieden toeschouwers een plek. Het park nodigt dus niet alleen spelende kinderen uit, maar ook ouders en andere volwassenen om te kijken naar wat zich in het park afspeelt of gewoon om te relaxen.

De observaties laten zien dat verblijvers vaak uiteenlopende etnische achtergronden hebben. Professionals zien dit ook, maar menen dat er desondanks weinig overbruggende interactie is – Turkse moeders in de speeltuin, Antillianen langs het pad, Nederlanders weer elders. Echter, nemen we ontmoeten-via-observeren als uitgangspunt, dan zien we wel degelijk interactie. De verschillende groepen zitten vaak binnen elkaars gezichtsveld en binnen gehooraafstand. Daardoor kan via zien en horen wel een mate van publieke familiariteit ontstaan: herkenning over en weer en vertrouwdheid met elkaars activiteiten. Daarnaast zien we dat er sprake is van 'leven en laten leven'; verschillende groepen kunnen tegelijk gebruik maken van het park terwijl ze hun eigen activiteiten hebben.

Ook de aanwezigheid van passanten is van belang voor ontmoeten-via-observeren. Doordat het park centraal ligt "kun je niet om

het park heen". Bovendien is het park naast verblijfsplek ook een verbindingsroute. Soms worden fietsers in een semi-voetgangersgebied als vervelend ervaren. Echter, in sociaal opzicht zijn passanten interessant. De mensen die het park opnemen in hun vaste fiets- of wandelroute gaan mensen en situaties herkennen. De bewoner die 's avonds nog een rondje loopt herkent bijvoorbeeld de jongeren die elke avond 'gewoon' met elkaar 'hangen'.

Voorts kan de juiste programmering lichte interacties en observeren stimuleren. Tijdens georganiseerde activiteiten zoals festivals geldt dat voor mensen die speciaal het festival bezoeken en zo met elkaar kennismaken, maar ook voor mensen die toevallig langskomen tijdens hun dagelijkse routines en ondertussen het spektakel en de toeschouwers aanschouwen.

Onderzoek

Het onderzoek richt zich op twee publieke ruimten in de Poptahof: het centraal gelegen Poptapark (reeds heringericht) en de winkelstraat aan de Papsouwselaan (nog te herinrichten). Gedurende vier seizoenen hebben onderzoekers en professionals die werkzaam zijn in de Poptahof observaties gedaan in de buurt en interviews gehouden met bewoners om zo inzicht te verkrijgen in het gebruik en de beleving van de publieke ruimten in de buurt.

Geografische mix aan voorzieningen in winkelstraat

De inrichting in de winkelstraat laat een ander aspect zien: de geografische mix van voorzieningen zorgt ervoor dat de routes van verschillende groepen mensen elkaar doorkruisen. Wanneer verschillende voorzieningen – de bekende 'Nederlandse' ketens, 'etnische'

winkels, horeca en andere diensten – ruimtelijk zijn gesegregeerd, dragen ze niet of nauwelijks bij aan overbruggende ontmoetingen. Vooral geografische mix integreert routines en routes. De bewoonster die bijvoorbeeld enkel naar de Hollandse snackbar gaat loopt toch langs de Turkse eettent, en hoewel ze er nooit naar binnen gaat bieden de open etalage en het terras mogelijkheden om anderen te observeren.

Daarnaast is de toegankelijkheid van de winkelstraat een pluspunt. Een kleine winkelstraat zoals de Papsouwse laan is vaak een plek waar je komt om 'even snel wat te halen' en minder een verblijfsplek. Het open design (half-overdekt), de ligging langs de doorgaande weg en de strategische locatie maken dat mogelijk en trekken bovendien ook mensen van buiten de buurt aan. Ook ligt de winkelstraat op de route naar een grotere overdekte winkelpassage. Zo komen er veel passanten door de winkelstraat van de Papsouwse laan – ook de senioren van het nabijgelegen woon- en zorgcentrum – waardoor er altijd wel leven is op straat. De route is rollator-vriendelijk en de bankjes bieden gelegenheid onderweg wat uit te rusten. Uit onze observaties blijkt dat deze geografische mix van voorzieningen een succes is: de passanten vormen een zeer gemengd publiek en de etnische mix in de winkelstraat is groot op alle momenten van de dag, ook wanneer het niet druk is.

Comfortabele plekken

Naast inrichting en programmering speelt comfort een belangrijke rol. Comfortabele publieke ruimten zijn plekken die goed worden beheerd en onderhouden en die een goed imago hebben. Comfort draagt bij aan het behouden van een gemengd publiek en het faciliteren van lichte ontmoetingen. Verminderd comfort in een publieke ruimte wordt al snel geïnterpreteerd als 'verval' en kan voor sommige groepen bewoners reden zijn een plek negatief te

Mits herhaald, dragen lichte interacties bij aan herkenning en vertrouwde met anderen in de publieke ruimten

waarderen of zelfs te mijden. Een negatief imago kan een bedreiging zijn voor ontspannen overbruggende interacties. We bespreken enkele aspecten die bijdragen aan comfort: de gezinsvriendelijkheid van publieke ruimten, het beheer van deze ruimten en de kwaliteit van het winkelaanbod.

Volgens onderzoekers Boonstra en Hermens dienen publieke ruimten, vooral parken en pleinen, niet slechts kindvriendelijk maar gezinsvriendelijk te zijn. De aanwezigheid van volwassenen straalt uit dat er sociaal toezicht wordt uitgeoefend, ook wanneer er op dat moment niemand daadwerkelijk toezicht houdt. Ons onderzoek laat zien dat het Poptapark in de lente en zomer mensen van alle leeftijdsgroepen trekt, maar dat dit veel minder het geval is in de herfst en winter. In de natte en koude seizoenen fungeert het park

vooral als speeltuin en trekt de plek weinig volwassenen en senioren. Kijken we naar de zitplekken, dan moeten we constateren dat die weinig beschutting bieden tegen regen en wind. Kinderen lijken bestand tegen regen en wind, maar volwassenen blijven dan weg, waardoor de diversiteit naar leeftijd en leefstijl in de natte en koude seizoenen afneemt. Comfort voor volwassenen kan dus leiden tot meer (ogenschijnlijk) toezicht op zowel kinderen als andere gebruikers en kan zo bijdragen aan een gevoel van veiligheid en comfort voor iedereen.

Na een drukke dag in het park blijft er veel afval achter. De waterspeeltuin ziet er mooi uit maar blijkt snel smerig te worden. De bankjes dragen al tekenen van gebruik: er wordt op getekend en hier en daar zijn brandplekken te zien. Bovendien zijn sommige groepen verblijvers luidruchtig, wat al snel als overlast wordt ervaren. Beheer is daarom essentieel voor comfort en imago, en zo voor het faciliteren van lichte interacties. Het is van belang dat er regels zijn voor het gebruik van de publieke ruimte. Dit kan duidelijk gemaakt worden door middel van een bord met leefafspraken, mits deze goed zichtbaar wordt geplaatst (in het Poptapark werd het bord door velen over het hoofd gezien). Daarnaast kunnen parkbeheerders – herkenbaar aan werkkleding – bijdragen aan toezicht en comfort. Zij zijn een paar extra ogen op straat, kanaliseren eventuele conflicten en houden het park 'schoon en heel'. Zo zijn er met de gebruikers afspraken gemaakt: barbecueën, bijvoorbeeld, mag mits de eigen rotzooi wordt opgeruimd. Daartoe zijn vuilniszakken verstrekt. Belangrijk is ook dat de regels voor iedereen helder zijn. Zo dachten de parkbeheerders dat voetballen in het park verboden was, maar ze konden dit moeilijk handhaven doordat dit nergens stond aangegeven. Later bleek dat voetballen wel degelijk is toegestaan. Dat wekt niet alleen verwarring, maar ondermijnt ook het gezag van de beheerders. Regels moeten dus niet alleen duidelijk zijn voor bezoekers maar ook voor beheerders.

Tenslotte kan het slechte imago van publieke ruimten en van de buurt ontspannen overbruggende relaties dwarsbomen. Nieuwkomers in de buurt – de eerste kopers van de nieuwbouwwoningen – bleken niet allemaal met volle overtuiging voor de Poptahof te hebben gekozen; de gunstige prijs en ligging waren veeleer doorslaggevend. Zij uitten de hoop en verwachting dat het snel beter met de buurt zou gaan, maar volgden de ontwikkelingen met argusogen en bleken nog niet overtuigd van de stijgende lijn. Dit reflecteert in hun ervaring van de publieke ruimten. Vanwege het slechte imago van de buurt, worden slecht beheer en overlast door veel bewoners al snel als tekenen van verval gezien. Dit zagen we bijvoorbeeld in de winkelstraat.

De kwaliteit van de winkels functioneert als graadmeter voor de ontwikkeling van de buurt. Voorzieningen van twijfelachtige allure kunnen geïnterpreteerd worden als bron van onveiligheid en overlast. Het zien van winkels die vooral een 'vreemd' (onbekend, anders) publiek aantrekken kan bijdragen aan een gevoel van onbehagen: wat voor mensen zijn dit, waar gaat het heen met de buurt? Natuurlijk hoeven voorzieningen niet altijd iedereen aan te spreken. Een voorbijganger geeft aan: "sommige winkels zijn niets voor mij, maar er is hier voor ieder wat wils". Dit is ook een sterk punt. Echter,

Poptahof: een plek waar mensen gepland en ongepland bij elkaar komen

winkels dienen wel aantrekkelijk en 'gepast' te zijn, bijvoorbeeld door open en nette etalages. Zo werden een Turks koffiehuis en een Eurowinkel als ongepast gezien. De eerste vanwege de verduisterde ramen (hebben ze iets te verbergen?), de tweede vanwege het aanbod (bijvoorbeeld de pornografische films, discreet geadverteerd als 'natuurfilms' in de etalage). Een Turkse snackbar werd als een verrijking gezien, vanwege het gezellige terras. Niet alle winkels hoeven alle bewoners te trekken, maar de winkeliers hebben toch een rol in het welkom heten van mensen.

Tot slot

Lichte interacties in publieke ruimten, mits ze herhaald plaatsvinden, kunnen bijdragen aan publieke familiariteit. Vreemden worden daarvoor wat minder vreemd en minder bedreigend. Deze interacties zijn dus bij uitstek van belang in gemengde buurten en in herstructureringsbuurten. Sociale menging kunnen we dus ook zien in lichte overbruggende interacties, ook wanneer deze 'slechts' bestaan uit wederzijdse observaties en vluchtige ontmoetingen.

We hebben laten zien hoe zulke lichte interacties eruit zien in een park en een winkelstraat in een gemengde herstructureringsbuurt. We hebben daarbij gekeken naar een aantal voorwaarden voor succesvolle interacties. Ten eerste dienen inrichting en programmering verschillende routes en routines te integreren, zodat mensen elkaar ook daadwerkelijk tegenkomen en kunnen zien en horen. Ten tweede zijn comfort en imago niet alleen belangrijk voor een prettig verblijf maar ook voor de verhoudingen tussen groepen bewoners en gebruikers. Dit is vooral van belang in herstructureringsbuurten, die immers veelal kampen met een negatief imago. Beheer en aandacht voor publieke ruimte dragen bij aan prettige verblijfsplekken, waaraan bewoners kunnen aflezen dat het goed gaat met de buurt. Ten

slotte dienen publieke ruimten niet alleen ingericht te worden met oog op een optimaal verblijf maar ook en vooral met oog op korte, spontane, overbruggende ontmoetingen. Elkaar zien en horen is óók een vorm van ontmoeten. De waarde van zulke lichte overbruggende interacties in de publieke ruimte mag niet worden onderschat in het licht van sociale menging en vertrouwdheid met elkaar.

Gwen van Eijk (g.vaneijk@uva.nl) is universitair docent en onderzoeker bij Urban Studies aan de Universiteit van Amsterdam. Zij voerde het onderzoek deels uit toen zij werkzaam was bij Onderzoeksinstituut OTB, TU Delft. Hanneke Schreuders (schreuders@sev.nl) is programmamedewerker bij de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV). Het onderzoek in Poptahof is uitgevoerd in opdracht van en gefinancierd door Projectorganisatie Poptahof, een samenwerkingsverband tussen Gemeente Delft en Woonbron Delft. De SEV begeleidde het onderzoek in het kader van haar experimentenprogramma Publieke ruimte: 'Where life swirls'.

Literatuurselectie

- Blokland, T. (2009) Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad. Amsterdam: AUP.
- Boonstra, N. & N. Hermens (2009) Niet welkom op het plein. Veilige speelpleinen sluiten ook groepen uit. In: H. Boutellier, N. Boonstra en M. (red.) Omstreden ruimte. Over de organisatie van spontaniteit en veiligheid. Amsterdam: Van Genneep, pp. 33-48.
- Eijk, G. van (2010) De vier seizoenen van de Poptahof: Ontmoetingen in de publieke ruimte. Rotterdam: SEV.
- Lofland, L. (1973) World of strangers. Order and action in urban public space. New York: Basic Books.